

ΘΕΑΤΡΟ-ΤΡΑΥΜΑ-ΘΕΡΑΠΕΙΑ

Επιστημονική Επιμέλεια: *Ιωσήφ Βιβιλάκης*

Εικόνα Εξωφύλλου: *Το «Ανάθημα του Πραξία»*, © Μουσείο Ακρόπολης.

Φωτογραφία: Σωκράτης Μαυρομάτης, 2012.

Πρώτη έκδοση: Ιούλιος 2023

ISBN 978-960-615-626-7

© 2023, Ιωσήφ Βιβιλάκης

© 2023, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΡΜΟΣ

ΑΘΗΝΑ: Μαυροκορδάτου 11, Τ.Κ. 106 78
τηλ.: 210 3304196 - 210 3830604, fax: 210 3819439

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Πρασακάκη 5, Τ.Κ. 546 22
τηλ.: 2310-220992, fax: 2310-220910

e-mail: info@armosbooks.gr
παραγγελίες: orders@armosbooks.gr

web: www.armosbooks.gr

Θέατρο - Τραύμα - Θεραπεία

Κείμενα και μαρτυρίες
για τον ιαματικό χαρακτήρα
των επιτελεστικών τεχνών

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ιωσήφ Βιβιλάκης, Μάνος Δαμασκηνός

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ	13
Ιωσήφ Βιβιλάκης	
Εισαγωγή	17
Νικόλαος Τζαβάρας	
Απόλογος	31

ΜΕΡΟΣ Ι

Θέατρο και ίαση

Αχιλλέας Χαλδαιάκης	
Αναζήτηση της λύτρωσης	37
Βάλτερ Πούχνερ	
Το θέατρο στα χρόνια της πανδημίας	40
Στέλιος Κρασανάκης	
Εκλεκτικές θεραπευτικές συγγένειες	55
Ηλίας Κουνέλας	
Το Θέατρο, όπως ο Βασιλιάς, πεθαίνει	59

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

Από τα αρχαία Ασκληπιεία στη χριστιανική σωτηρία

Βασίλειος Λαμπρινουδάκης	
Θέατρο και θεραπεία στα ιερά του Ασκληπιού κατά την αρχαιότητα.	67
πρεσβ. Αλέξανδρος Καριώτογλου	
Από το τραύμα στην ελπίδα.	91

Αχιλλέας Γ. Χαλδαιάκης	
Ο ήχος του πάθους και της ψυχής	97
Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος	
Ο ηθοποιός ως τραυματισμένος άνθρωπος	105
Ιάκωβος Ποταμιάνος	
Η αναγκαιότητα του τραύματος, η Αριστοτελική «αντιστροφή» και η βυζαντινή εκκλησία	120
Γιώργος Κόρδης	
Η θεραπευτική διάσταση της βυζαντινής ζωγραφικής	134

ΜΕΡΟΣ III

Τελετουργία, προφορική αφήγηση και τραύμα

Μιράντα Τερζοπούλου	
Όσο κρατάει ένας στεναγμός: ανασύροντας απ' το έρεβος την κακή μάνα	149
Μάριος Χατζηπροκοπίου	
SILENCE=DEATH. Επιτελέσεις της θρηνητικής φωνής	175
Αγνή Στρουμπούλη	
Οι πληγές είναι φωλιές λουλουδιών	209

ΜΕΡΟΣ IV

Νόσοι και ιάσεις από το κείμενο στη σκηνή

Κατερίνα Μαγγανά	
Ο πόνος στην αρχαία δραματολογία: ταυτότητα-οδύνη- λύτρωση	219
Μάρθα Φριντζήλα	
Το σώμα της τραγωδίας και το πάσχον μέλος	231
Στέλιος Κρασανάκης	
Η ψυχοπαθολογία στη σκηνή	249
Μάνος Καρατζογιάννης	
Μανία την δέρνει και ακούει τον θολό της νου	254

Λυδία Φωτοπούλου

Αγάπη για τους τρελούς ήρωες 260

Ρούλα Πατεράκη

Την τρέλα τη βλέπουμε πάντοτε συμπαθητικά 265

Χρυσή Καριώτογλου

Η θεατρική εμπειρία μέσα από το πρίσμα της δυναμικής ομάδων 273

Δημήτρης Τάρλου

Ο ηθικός στόχος 278

Όλια Λαζαρίδου

Ο πειρασμός του ηθοποιού 283

Στεφανία Γουλιώτη

Η μετακίνηση ως θεραπεία 287

Σπυριδούλα Αθανασοπούλου-Κυπρίου

Σταριλίκι: προς μια πολιτική και θεολογική κατανόηση της ασύγχυτης και αχώριστης ένωσης του προσώπου του/της ηθοποιού και του ρόλου της/του 291

Περικλής Μουστάκης

Ο ηθοποιός και οι ρόλοι του 303

Κωνσταντίνος Μαρούγκας

Τραύμα στη ζωή-τραύμα στη σκηνή 308

Αγγελική Στρατάκη

Πόρτες: βυθομετρώντας το τραύμα της Νίκης 312

Μενέλαος Καραντζάς

Η απεικόνιση του σωματικού τραύματος στη σκηνή 316

Ειρήνη Μουντράκη

Το σώμα ως τραύμα επί σκηνής. Η περίπτωση του *Άσχημου* και της *Πισίνας, όχι νερό* 332

Άγγελος Παπαδημητρίου

Να κάνουμε τον πόνο μας χαρά 341

ΜΕΡΟΣ V

Δράμα, τραύμα και ψυχοθεραπεία

Νικόλαος Τζαβάρας	
Ο Οιδίποδας από την Κόρινθο στη Θήβα.	
Μια ψυχαναλυτική εκδοχή.	347
Κυριάκος Βλασσόπουλος	
Το σώμα και τα πάθη του: Σκηνή και θέατρο	
της προσωπικής μας ιστορίας.	375
Γιώργος Μπανιώκος	
Σεξουαλικότητα, φαντασίωση και δράμα.	383
Θέμης Πάνου	
Ο ενδιαμέσος χώρος.	396
Στέλιος Κρασανάκης	
Η δραματοθεραπεία και η προσωπική μου πορεία.	399
Αριστέα Κοντραφούρη	
Συνομιλώνοντας με τη σιωπή.	415
Μαρία Σούμπερτ	
Η αφήγηση ως θεραπεία. Η λειτουργία του παραμυθιού	
στη δραματοθεραπεία.	424
Χλόη Κολύρη	
Τραύμα και Φύλο.	431

ΜΕΡΟΣ VI

Η σάτιρα και η ειρωνεία ως φάρμακα

Μαρία Δ. Γεωργούση	
Ιαματικές διεργασίες στην <i>Λυσιστράτη</i> του Αριστοφάνη.	463
Βάλτερ Πούχνερ	
Ο γιατρός στη νεοελληνική δραματοουργία.	481
Άθως Δανέλλης	
Ο θεραπευτικός Καραγκιόζης.	486

Σπύρος Τέγος

Ο Alexis Tocqueville και το τραύμα της δημοκρατίας 493

ΜΕΡΟΣ VII

*Ιαματικές όψεις του θεάτρου στην κοινότητα***Νάγια Μποέμη**

Ο ιαματικός χρόνoτοπος της Θεατρικής Αγωγής. 509

Ευανθία Ε. Στιβανάκη

Η παράσταση στο σχολείο: Ένα ολοκληρωμένο σχέδιο πρόληψης και θεραπείας. 539

Τάκης Τζαμαργιάς

Η δύναμη του θεάτρου στην εκπαίδευση 549

Απόστολος Μαγουλιώτης

Κούκλες και κουκλοθέατρο ως εργαλείο στην εκπαίδευση . . . 556

Άλκηστις Κοντογιάννη

Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση ου-τοπία, στις φυλακές τη δυσ-τοπία ή πώς «οι φυλακές γίνονται ...μουσεία» 571

Στρατής Πανούριος

Το χρονικό του θεατρικού εργαστηρίου του Σωφρονιστικού Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού Ι 2016-2019. 603

Αγνή Στρομπούλη

Παραμύθια στη φυλακή;. 618

Ηλίας Κουνέλας

«Δεν θέλω χρόνο. Ζωή θέλω!» Το θέατρο γύρω από κρεβάτια νοσοκομείων 624

Στέλιος Κρασανάκης

Το θέατρο ως εργαλείο στην απεξάρτηση. 640

Κατερίνα Μάτσα

Η τέχνη στη θεραπεία απεξάρτησης, ο καταλυτικός της ρόλος 645

Τζωρτζίνα Κακουδάκη

«Για αυτούς που έχουν συνηθίσει να τους παρατάνε».

Η εμπειρία μου για το θέατρο με και για ανήλικους

μέσα σε κλειστές δομές. 649

Χριστιάνα Μόσχου

Έφηβοι και Κοινωνικό Θέατρο: Ένα οδοιπορικό στο Μεξικό 665

Μοσχούλα Κύρη

Το θέατρο ως αφύπνιση στο πλαίσιο οργανισμού μέριμνας και

προστασίας του παιδιού. 688

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

- Σπυριδούλα Αθανασοπούλου-Κυπρίου, διδάκτωρ φιλοσοφίας θρησκείας, εκπαιδευτικός και ψυχοθεραπεύτρια.
- Ιωσήφ Βιβιλάκης, τ. καθηγητής Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Κυριάκος Βλασσόπουλος, ψυχοθεραπευτής - ομαδικός αναλυτής.
- Μαρία Δ. Γεωργούση, μέλος ΕΕΠ Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Στεφανία Γουλιώτη, ηθοποιός.
- Μάνος Δαμασκηνός, θεατρολόγος - υπ. διδάκτωρ Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Άθως Δανέλλης, καραγκιοζοπαίκτης.
- Τζωρτζινα Κακουδάκη, σκηνοθέτις - θεατροπαιδαγωγός.
- Μενέλαος Καραντζάς, σκηνοθέτης - θεατρολόγος.
- Μάνος Καρατζογιάννης, ηθοποιός - σκηνοθέτης - καλλιτεχνικός διευθυντής του Θεάτρου Σταθμός - υπ. διδάκτωρ στο πανεπιστήμιο του Hull.
- π. Αλέξανδρος Καριώτογλου, διδάκτωρ θρησκευσιολογίας - εφημέριος Αγίου Νικολάου Ραγκαβά Πλάκας.
- Χρυσή Καριώτογλου, ψυχολόγος - ομαδική αναλυτική ψυχοθεραπεύτρια.
- Χλόη Κολύρη, ψυχίατρος - κουήρ ψυχαναλύτρια.
- Άλκηστις Κοντογιάννη, ομότιμη καθηγήτρια δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.
- Αριστέα Κοντραφούρη, ηθοποιός - δραματοθεραπεύτρια - παιγνιοθεραπεύτρια - θεραπεία τραύματος (Narm).
- Γιώργος Κόρδης, ζωγράφος.
- Ηλίας Κουνέλας, ηθοποιός - σκηνοθέτης.

Στέλιος Κρασανάκης, ψυχίατρος - δραματοθεραπευτής - σκηνοθέτης - διδάσκων Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μοσχούλα Κύρη, θεατρολόγος - δραματουργός.

Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος, ηθοποιός - σκηνοθέτης - καθηγητής υποκριτικής - συγγραφέας.

Όλια Λαζαρίδου, ηθοποιός.

Βασίλειος Λαμπρινουδάκης, ομότιμος καθηγητής αρχαιολογίας Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Κατερίνα Μαγγανά, ψυχαναλυτική θεραπεύτρια - συγγραφέας.

Απόστολος Μαγουλιώτης, τ. καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Κωνσταντίνος Μαρούγκας, θεατρολόγος - υπ. διδάκτωρ Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Κατερίνα Μάτσα, ψυχίατρος - υπεύθυνη στη Μονάδα Απεξάρτησης 18 ΑΝΩ (ΨΝΑ-Δαφνί), μέχρι τη συνταξιοδότησή της.

Χριστιάνα Μόσχου, θεατρολόγος - διδάκτωρ του Universidad Veracruzana και του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Ειρήνη Μουντράκη, διδάκτωρ θεατρολογίας - υπεύθυνη δραματολογίου, αρχείου, βιβλιοθήκης και διεθνών σχέσεων Εθνικού Θεάτρου - δημιουργός Greek Play Project (greek-theatre.gr).

Περικλής Μουστάκης, ηθοποιός - σκηνοθέτης.

Γιώργος Μπανιώκος, σύμβουλος ψυχικής υγείας - ψυχαναλυτής - θεατρολόγος.

Νάγια Μποέμη, θεατρολόγος - σύμβουλος εκπαίδευσης Θεατρικής Αγωγής.

Θέμης Πάνου, ηθοποιός.

Στρατής Πανούριος, σκηνοθέτης - συγγραφέας - ηθοποιός.

Άγγελος Παπαδημητρίου, καλλιτέχνης.

Ρούλα Πατεράκη, ηθοποιός και σκηνοθέτις.

Ιάκωβος Ποταμιάνος, καθηγητής Τμήματος Θεάτρου Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Βάλτερ Πούχνερ, ομότιμος καθηγητής Τμήματος Θεατρικών Σπουδών και επίτιμος καθηγητής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μαρία Σούμπερτ, θεατρολόγος - δραματοθεραπεύτρια - υπ. διδάκτωρ Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ευανθία Ε. Στιβανάκη, τ. καθηγήτρια Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Αγγελική Στρατάκη, ηθοποιός - θεατρολόγος.

Αγνή Στρομπούλη, αφηγήτρια παραμυθιών.

Δημήτρης Τάρλου, σκηνοθέτης - καλλιτεχνικός διευθυντής του θεατρικού οργανισμού Πορεία.

Σπύρος Τέγος, επίκουρος καθηγητής νεότερης φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Κρήτης.

Μιράντα Τερζοπούλου, λαογράφος - εθνολόγος - ποιήτρια.

Νικόλαος Τζαβάρας, ψυχίατρος - ψυχαναλυτής.

Τάκης Τζαμαργιάς, μέλος ΕΕΠ Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μάρθα Φριντζήλα, ηθοποιός - σκηνοθέτις.

Λυδία Φωτοπούλου, ηθοποιός.

Αχιλλέας Γ. Χαλδαιάκης, καθηγητής-κοσμήτορας Φιλοσοφικής Σχολής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μάριος Χατζηπροκοπίου, επίκουρος καθηγητής σπουδών επιτέλεσης και γραφής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το τραύμα του εγκλεισμού

Η κρίση με τη νόσο covid 19 σφράγισε την εποχή μας, αφού επηρέασε τις συμπεριφορές, άλλαξε τις ζωές μας και κατέδειξε πόσο ευάλωτοι είμαστε ως άνθρωποι στο απρόβλεπτο, αλλά και πόσο μπορούμε να δυναμώσουμε μέσα από τα ελλείματα και την ασθένεια. Οι επιπτώσεις στις παραστατικές τέχνες ήταν και είναι απτές. Το τραύμα του εγκλεισμού και της απαγόρευσης στις δημόσιες δράσεις υπήρξε βαθύ σε καλλιτέχνες και εργαζόμενους στον χώρο του θεάματος. Η θεατρική παραγωγή βρέθηκε σε δοκιμασία, αφού παραστάσεις και φεστιβάλ σε όλο τον κόσμο ακυρώθηκαν ή αναβλήθηκαν. Το μεγάλο ερώτημα που κυριάρχησε ήταν πώς θα μπορούσε να λειτουργήσει το θέατρο όταν οφείλαμε να μένουμε μακριά ο ένας από τον άλλον, όταν πλέον δεν αναπνέαμε τον ίδιο αέρα, δεν βιώναμε την ίδια θερμοκρασία του χώρου, δεν διαχεόταν αμφίδρομα η ενέργεια και όταν καταλήξαμε να λέμε «ζωντανή» μια απευθείας μετάδοση παράστασης, ενώ δεν μπορούσαμε να ζήσουμε τη σωματική συνύπαρξη ως κοινό.

Τον καιρό της πανδημίας, όταν μέσα από τον φόβο αναδύονταν ένας παγκόσμιος συντηρητισμός, εύλογα ερωτήματα προκάλεσε η τραυματική εμπειρία της για τη σχέση σκηνικής τέχνης με την ιατρική. Εδώ βρίσκεται και το αρχικό ερώτημα του βιβλίου: πώς το θέατρο έχει επιδράσει στη θεραπευτική πρακτική; Ήδη από την αρχαιότητα τεκμηριώνονται παραστατικά δρώμενα και θεραπευτική λατρεία στα Ασκληπιεία, τα οποία είχαν κτιστεί δίπλα σε θεατρικά οικοδομήματα, ενώ στον σαμανισμό, ένα πα-

λαιό είδος επιτέλεσης που ασκείται μέχρι σήμερα, οι ιερουργοί φρόντιζαν τους ασθενείς του χωριού μέσω θρησκευτικών εκστατικών δρωμένων με παρόντα τα μέλη της κοινότητας. Ιστορικά, πρώτοι οι αρχαίοι Έλληνες έθεσαν ερωτήματα για την καταλυτική επίδραση του δράματος στους θεατές. Ο Αριστοτέλης ήδη τον 4ο αι. π.Χ. αναφέρεται από ιατρική σκοπιά στην κάθαρση ως αποτέλεσμα της θέασης της τραγωδίας, μιλάει για έναν εξαγνισμό του κοινού όταν απελευθερώνεται από αρνητικά συναισθήματα στη διάρκεια της παράστασης. Από τότε μέσα από ποικίλες θεωρητικές και πρακτικές προσεγγίσεις, που ξεκινάνε από τη ρωμαϊκή εποχή και φθάνουν μέχρι τον 20ό αιώνα, η θεατρική τέχνη προσδιορίζεται ως κάτι ευχάριστο αλλά και ωφέλιμο, άλλοτε δε ως επικίνδυνη πρακτική αντίθετη με το χριστιανικό δόγμα, όταν οι πατέρες γνώρισαν τα σκανδαλιστικά μιμοθέατρα και τα αιματηρά θεάματα, αν και αξιοποίησαν θεατρικούς κώδικες στην εκκλησιαστική λατρεία σε Ανατολή και Δύση. Βέβαια, οι Ιησουίτες λάτρεψαν το δράμα ως μέσο διδακτικής αγωγής αλλά η προκατάληψη κατά του θεάτρου ρίζωσε σε θεολόγους του Προτεσταντισμού. Το θέατρο επαναπροσδιορίστηκε ως ωφέλιμο από τον Γκότχολντ Εφραίμ Λέσσιγκ (1729-1781) όταν ερμηνεύει την έννοια της κάθαρσης με θετικό πρόσημο. Ακολούθως, ο Σίγκμουντ Φρόιντ (1856-1939) μέσα από τους αρχαίους δραματικούς μύθους ξεκλειδώνει τον ανθρώπινο ψυχισμό στις θεωρίες του, ενώ στη διάρκεια της αναζήτησης ενός εναλλακτικού θεάτρου ο Αντωνέν Αρτώ (1896-1948) επαναφέρει την αρχαία ιδέα του «καθαρτικού θεάτρου» και επηρεάζει τους Γιέρζι Γκροτόφσκι (1933-1999), Πήτερ Μπρουκ (1925-2022), το Living Theatre και γενικότερα τη μεταπολεμική σκηνική πρωτοπορία. Η έννοια της κάθαρσης κυριαρχεί στον Γιάκομπ Λέβι Μορένο (1889-1974), τον εισηγητή του ψυχοδράματος που έδωσε στο σώμα μια ξεχωριστή θέση για διάγνωση και θεραπεία αλλά και στη δραματοθεραπεία που ξεχωρίζει ως διακριτός κλάδος της ψυχοθεραπείας. Στο διδακτικό έργο του Μπέρτολτ Μπρεχτ (1898-1956) στο επίκεντρο είναι η μάθηση και προετοι-

μάζει την εργασία του Αουγκούστο Μπόαλ (1931-2009), που έχει πολιτική στόχευση, με τη θεραπευτική του προσέγγιση στο θέατρο του καταπιεσμένου. Η έννοια της θεραπείας είναι βασική και στους θεωρητικούς του παιδαγωγικού θεάτρου, του θεάτρου στην εκπαίδευση, του αυτοσχεδιαστικού Playback θεάτρου που αντλεί από τις προσωπικές ιστορίες του κοινού ή του θεάτρου για την ανάπτυξη, που εφαρμόστηκε σε φτωχές χώρες, προκειμένου να μεταδώσει μηνύματα με μια γλώσσα που θα κατανοούν οι ντόπιοι. Από την πλευρά του χοροού η πρωτοπόρος Άννα Χάλπριν (1920-2021) εξερεύνησε τη σωματική κίνηση για θεραπευτικούς σκοπούς. Πιο πρόσφατα οι ειδικοί μελετητές εκτιμούν ότι θέατρο και θεραπεία δεν μπορούν να διαχωριστούν και είναι δεμένα μεταξύ τους, άλλοτε χαλαρότερα και άλλοτε πιο σφικτά, αφού όλοι οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν τη δημιουργικότητά τους και τον συναισθηματικό τους κόσμο μέσα από συμβολικές μορφές και να αναγνωρίσουν τον εαυτό αλλά και τον άλλο όταν βιώνουν τη θεατρική πράξη. Στην κατανόηση αυτή συνέβαλε η εκτίμηση του παιχνιδιού ως μια εξαιρετικά σημαντική δραστηριότητα με παίκτες και παρατηρητές, που περιέχει πολλαπλές λειτουργίες, με κυριότερη τη δημιουργία φανταστικών κόσμων.

Με αφετηρία, λοιπόν, την κοινή εμπειρία του τραύματος της πανδημίας, την ανάγκη της ανθρώπινης συνύπαρξης και τη συλλογική αίσθηση ότι το θέατρο ενώνει σώματα-συναισθήματα, ενώ ταυτόχρονα συνδέει τα διεστώτα, και με την επίγνωση πως είναι θεραπευτικό το να μπορείς να δεις τον εαυτό μέσα από μια άλλη προοπτική που σου προσφέρει το θέατρο, στο τέλος του 2020 ξεκίνησε ένας κύκλος διαδικτυακών συνομιλιών, μια πρωτοβουλία που πρότεινα και ανέλαβα ως πρόεδρος του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του ΕΚΠΑ.

Στα δύο στοιχεία θέατρο και θεραπεία προστέθηκε η πολύσημη έννοια του τραύματος και όλη η έρευνα για το πρόγραμμα αυτό προσανατολίστηκε μέσα από το συγκεκριμένο τρίπτυχο, ώστε να επαναπροσδιοριστεί με σημερινούς όρους η ιαματική

διάσταση της σκηνικής επιτέλεσης. Άραγε, στη σημερινή εποχή με τις πολλαπλές πληγές το θέατρο και η λογική της παράστασης θα μπορούσαν να λειτουργήσουν παρεμβατικά στη θεραπευτική πρακτική; Ποιες είναι οι οφειλές της ψυχοθεραπείας στο δράμα; Οι ίδιοι οι καλλιτέχνες μέσα από τους πολλαπλούς ρόλους τους αισθάνονται την ιαματική ευεργεσία της τέχνης που επιτελούν; Άλλα ερωτήματα σχετίζονται με τη λειτουργία του θεάτρου και του δράματος εκτός των συμβατικών χώρων, σε τόπους τραυματισμένων σωμάτων και ψυχών, όπως νοσοκομεία, δομές φιλοξενίας προσφύγων, σχολεία και ευαγή ιδρύματα. Μήπως το μυστήριο του θεάτρου βρίσκει αναπάντεχες εναλλακτικές διαδρομές για να λειτουργήσει θεραπευτικά σε πληγές που προκαλούν οι διακρίσεις και η καταπίεση σε μία ετεροκανονική κοινωνία λευκών; Πώς αντιμετωπίζεται με την τέχνη ο πόνος που προκαλούν οι σχεσιακοί τραυματισμοί στην οικογένεια, στο σχολείο και στην εργασία με τον εκφοβισμό, την κακοποίηση, την αποδοκιμασία και την περιθωριοποίηση; Και με την καραντίνα τι συνέπειες μπορεί να έχει ο εγκλεισμός στις θεραπευτικές δυνατότητες του δράματος;

Η ιδέα ενισχύθηκε αναλογιζόμενος τη συλλογική φύση και τον δημόσιο χαρακτήρα του θεάτρου, καθώς και το ενδιαφέρον που είχα για τη μετατόπιση από τις τυπικές σπουδές –που συχνά διακατέχονται από μια εσωστρέφεια– σε μία εξερεύνηση της θεατρικής τέχνης ως οχήματος για συμμετοχή στη δημόσια σφαίρα, όπου το πανεπιστήμιο οφείλει να παίζει έναν ενεργητικό ρόλο στην κοινωνία και να είναι περισσότερο δεμένο με συλλογικά αιτήματα με έναν τρόπο δραστικό. Υπάρχει μια αποστολή του πανεπιστημίου για εξωστρέφεια που συχνά ξεχνιέται και στη θέση της τοποθετείται κάτι άλλο που αφορά περισσότερο μια κλειστή ομάδα, συχνά ελιτίστικη. Στο πλαίσιο αυτό με απασχολούσε τι ακριβώς διδάσκουμε τους φοιτητές μας: να πάρουν στη διάρκεια των σπουδών τους απλώς εφόδια και δεξιότητες για να τακτοποιηθούν επαγγελματικά ή κάτι περισσότερο και βαθύτερο; Τα ερωτήματα πλήθαιναν όταν σκεπτόμουν πως ζούμε σε μια πολ-

λαπλότητα παραδόσεων, ταυτοτήτων, ρόλων και αναρωτιόμουν πώς εμπλέκεται το πανεπιστήμιο με το κοινό αγαθό και μέσα από ποιες ευαισθησίες μπορούμε να βοηθήσουμε τους φοιτητές να γίνουν μέλη μια δημοκρατικής κοινωνίας στον 21ο αιώνα. Με θεωρητικές αναφορές σε μια σειρά εφαρμογών των θεατρικών τεχνικών σε ιαματικά συμφραζόμενα –πέρα από την τυπική παραδοσιακή λογική του δυτικού επαγγελματικού θεάτρου που συνδέει τη δραματολογία με τη συγγραφή θεατρικού έργου και το σκηνικό ανέβασμά του– γεννήθηκε το σκεπτικό για την έρευνα της ιαματικής διάστασης των επιτελεστικών τεχνών. Σε ένα ασφαλές πλαίσιο συνεργασίας οι ομιλητές μπορούσαν να μοιραστούν γνώσεις και βιώματα ώστε να εμπλουτιστούν και να εμπλακούν οι θεατρικές σπουδές πέρα από τον στόχο του πτυχίου, σε μια διαρκή ανοιχτή συζήτηση που θέτει ως προτεραιότητα την επικοινωνία και την ανάγκη της ανθρώπινης συνύπαρξης σε καιρούς δυστοπίας.

Οι συνομιλίες που προγραμματίστηκαν απευθύνθηκαν στην πανεπιστημιακή κοινότητα, στους φίλους του Τμήματος, αλλά και σε κάθε ενδιαφερόμενο. Πολύ σύντομα διαδόθηκε η πληροφορία και πλήθαινε το κοινό που παρακολουθούσε. Αναμφίβολα, η κρίση της πανδημίας επέφερε ριζικές αλλαγές στον κόσμο με αποτέλεσμα να ανατραπούν πολλές βεβαιότητες και αυτονόητα για δικαιώματα και προνόμια και φαίνεται ότι η δράση αυτή ήλθε την κατάλληλη στιγμή, αφού είχαμε την αίσθηση ότι λειτούργουσε θεραπευτικά για όλους μας. Ζήσαμε τον πρωτόγνωρο εγκλεισμό σαν ένα συλλογικό τραύμα, εφόσον η ανατροπή και η αίσθηση της απώλειας στοιχείων του εαυτού, της ελευθερίας και των σχέσεων ήταν πλέον καθημερινή πραγματικότητα. Τότε, στη διάρκεια της καραντίνας το διαδίκτυο ήταν η μόνη λύση και, πράγματι, απέκτησε μια νέα, πρωτόγνωρη δυναμική φέρνοντας κοντά ψυχές που ζούσαν την απομόνωση και το μοίρασμα του τραύματος ήταν, πλέον, αναγκαίο.

Από την αρχή τέθηκε ως στόχος να μελετηθεί η ιαματική διάσταση του θεάτρου μέσα από αφηγήσεις και αναλύσεις, κτίζοντας

έναν ιστό επικοινωνίας και νέων σχέσεων με φοιτητές, φοιτήτριες, διδάσκοντες και φίλους, γνωστούς και αγνώστους από όλο τον κόσμο. Τα μέλη του δικτύου μπορούσαν ελεύθερα να αλληλεπιδράσουν, φέροντας ο καθένας άνθρωπος την ιστορία του και εμπειρίες ζωής. Δημιουργήθηκε μια ομάδα με δεσμούς αλληλεγγύης, που δέθηκε στη συνθήκη της απομόνωσης και αυτός ήταν ένας τρόπος διαχείρισης του ψυχικού τραύματος που δημιούργησε η πανδημία, μια ευκαιρία επώλωσης της πληγής. Οφείλω και από εδώ να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλη αυτή την κοινότητα συναδέλφων, φοιτητών, αποφοίτων, φίλων, γνωστών και αγνώστων που υποστήριξαν με θέρμη το εγχείρημα.

Το πρόγραμμα ξεκίνησε 27 Δεκεμβρίου 2020 και ολοκληρώθηκε 20 Ιουνίου 2021. Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 23 συναντήσεις τρίωρης διάρκειας και τις παρακολούθησαν πάνω από 62.000 θεατές τις Κυριακές, στις 12.00 το μεσημέρι. Μετά τις εισηγήσεις των ομιλητών ακολουθούσε συζήτηση, στην οποία συμμετείχαν οι παρόντες μέσω της πλατφόρμας ZOOM ή μέσω ερωτήσεων στην πλατφόρμα YouTube.

Το βιβλίο

Ο τόμος *Θέατρο-Τραύμα-Θεραπεία* γεννήθηκε από τη δυνατή ανάγκη να υπάρξει μια έντυπη αποτύπωση του διαλόγου μεταξύ των συγγραφέων και του κοινού στο πλαίσιο της δράσης που προαναφέρθηκε. Ωστόσο, τα περισσότερα κείμενα γράφτηκαν εκ νέου από τους συγγραφείς τους, έχουν υποστεί επιστημονική επεξεργασία και έχουν εμπλουτιστεί με βιβλιογραφία και σημειώσεις, ενώ διατηρούν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους, αφού η πανδημία και ο εγκλεισμός έχουν αφήσει τα ίχνη τους στις προσεγγίσεις.

Το αποτέλεσμα είναι πολυσυλλεκτικό και διακρίνεται για τη διεπιστημονικότητα και τις πολυπρισματικές θεωρήσεις σε θεατρικά και θεραπευτικά συμφραζόμενα. Βιωματικές αναδρομές και εκ βαθέων εξομολογήσεις καλλιτεχνών διασταυρώνονται με ιστορικές και θεωρητικές πραγματεύσεις πανεπιστημιακών, ψυ-

χοθεραπευτών και εκπαιδευτικών για το θέατρο στο σχολείο, την παιδαγωγική, τη δραματουργία, τη σύγχρονη σκηνική πράξη, τον θεατρικό ρόλο, το επιτελεστικό φύλο, την πολιτισμική θεωρία, την ψυχανάλυση και την τρέλα. Στο επίκεντρο των αναζητήσεων είναι οι διαδικασίες θεραπείας του τραύματος, η σκηνική αναπαράσταση του τραυματισμένου σώματος, η κάθαρση και η λύτρωση αλλά και οι τρόποι όπου ο προσωπικός πόνος συνδέεται με το συλλογικό τραύμα και μεταστρέφεται επιτελεστικά από τους κοινωνικούς δρώντες σε κινητήρια δύναμη αλλαγής. Με παραδείγματα από θρηνητικές επιτελέσεις, ακτιβιστικές πρακτικές, καλλιτεχνικές περφόρμανς ανοίγονται νέα πεδία έρευνας για τις σπουδές των παραστατικών τεχνών αλλά και για την ιατρική και τη θεραπεία με εργαλείο τις τέχνες.

Κοινός άξονας των κειμένων είναι η αναζήτηση του θεραπευτικού χαρακτήρα του δράματος και του θεάτρου στις ποικίλες μορφές και εφαρμογές τους από την πλευρά του ερμηνευτή-καλλιτέχνη, από την πλευρά του θεατή και από την πλευρά του θεραπευτή μέσω τέχνης: από τα αρχαία Ασκληπιεία και τη λατρευτική εκκλησιαστική πράξη μέχρι τη βυζαντινή ζωγραφική, τις τελετουργίες και τα λαϊκά δρώμενα και από τη θεατρική παράσταση, το θεατρικό παιχνίδι, το εκπαιδευτικό δράμα, τις θεραπευτικές κοινότητες εξαρτημένων, μέχρι το παραμύθι, τον Καραγκιόζη, την κλασική και τη σύγχρονη δραματουργία.

Το περιεχόμενο

Στο βιβλίο περιέχονται 57 κείμενα 49 συγγραφέων. Μετά την παρούσα Εισαγωγή ο Νίκος Τζαβάρας καταθέτει τη σκέψη του για τη σημασία της όλης προσπάθειας για «έναν διάλογο, όπως αναφέρει, ανάμεσα σε ανθρώπους του θεάτρου, εκπροσώπους άλλων επιστημονικών και πνευματικών κατευθύνσεων, αλλά και ευαίσθητους συμπολίτες, συνομιλητές που αγαπούν και κρίνουν τα όσα διαδραματίζονται στο πλήθος των σκηνών», που συμπυκνώνεται, πλέον, σε αυτό το βιβλίο.

Ο τόμος δομείται σε επτά μέρη, όπου κάθε τμήμα του έχει ένα θέμα-κλειδί, ενώ ταυτόχρονα συνδέεται η θεωρία με την πράξη με έναν τρόπο που δεν είναι ιδιαίτερα συνηθισμένος. Στο Πρώτο Μέρος ο Αχιλλέας Χαλδαιάκης μάς εισάγει στη γενικότερη προβληματική των κειμένων του τόμου, ο Βάλτερ Πούχγερ προσφέρει σε μια ιστορική αναδρομή τη λειτουργία του θεάτρου σε περιόδους πανδημίας και ο Στέλιος Κρασανάκης αναζητεί τις συγγένειες θεραπειών, καλλιτεχνών και εκπαιδευτικών. Έπειτα, ο Ηλίας Κουνέλας μιλάει για το θέατρο από την πλευρά του καλλιτέχνη, όπως σφραγίστηκε στον καιρό της πανδημίας.

Στο Δεύτερο Μέρος που έχει τίτλο «Από τα αρχαία Ασκληπιεία στη χριστιανική σωτηρία» ο Βασίλης Λαμπρινουδάκης μάς ξεναγεί σε ιερά και χώρους θεραπείας των αρχαίων Ελλήνων όπου το θέατρο και οι τελετές ήταν μέρος της ιατρικής πρακτικής. Ακολουθεί ο π. Αλέξανδρος Καριώτογλου που ασχολείται με την τραυματική εμπειρία του ανθρώπου μετά την πτώση, στη συνέχεια ο Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος παρουσιάζει τον ηθοποιό ως τον κατ' εξοχήν «τραυματισμένο» άνθρωπο, ενώ ο Ιάκωβος Ποταμιάνος αντιμετωπίζει το τραύμα ως αναγκαιότητα με θετικό πρόσημο, συνδέοντας την τραυματική εμπειρία με το φως και τη σκιά στον χριστιανικό ναό που οδηγεί την ψυχή σε μια επιδιωκόμενη νοηματοδοσία και μια ιδιαίτερη συναισθηματική φόρτιση. Έπειτα, ο Γιώργος Κόρδης αναλύει τη θεραπευτική διάσταση της βυζαντινής ζωγραφικής συνδέοντας τη βυζαντινή τέχνη με τον ελληνιστικό νατουραλισμό και το όραμα της Θείας Λειτουργίας, το μέγα ζητούμενο «της των Πάντων ενώσεως».

Στο Τρίτο Μέρος στο επίκεντρο είναι η τελετουργία και η προφορικότητα. Η Μιράντα Τερζοπούλου μέσα από την έμφυλη σκοπιά του ανείπωτου των γυναικών αναφέρεται στον ιεροτελεστικό κύκλο των Αναστεναριών, που γνώρισε στην Ελλάδα και στην Κριμαία, ενώ ο Μάριος Χατζηπροκοπίου με αφορμή την πανδημία προσεγγίζει τις κοινωνικές, πολιτικές και καλλιτεχνικές διαστάσεις του πένθους και αναλύει τη μεταμόρφωση του ατομικού πόνου σε ακτιβιστική πράξη. Στη συνέχεια η Αγνή

Στρουμπούλη μάς μυεί στη σχέση της με τον κόσμο των λαϊκών παραμυθιών.

Στο Τέταρτο Μέρος του βιβλίου οι συγγραφείς ξεκινούν από το δραματικό κείμενο για να περάσουν στις σκηνικές επιτελέσεις σε σχέση με τη νόσο και την ίαση. Η Κατερίνα Μαγγανά εξετάζει τον πόνο στην αρχαία δραματουργία με παραδείγματα τους τραγικούς ήρωες Φιλοκτήτη, Πενθέα και Ιππόλυτο και στη δική της προσέγγιση η Μάρθα Φριντζήλα παρουσιάζει τον τραγικό ήρωα ως το αξιοπεριεργό και εξαρθρωμένο μέλος της κοινότητας, όπου ο Χορός συμβάλλει στη σωτηρία του. Έπειτα, με τα κείμενα του Μάνου Καρατζογιάννη και του Στέλιου Κρασανάκη περνάμε σε μια ενότητα με θέμα τη μανία και την τρέλα στη σκηνή με παραδείγματα από την παγκόσμια δραματουργία. Στο πλαίσιο αυτό η Λυδία Φωτοπούλου και η Ρούλα Πατεράκη συνομιλούν με τον Κρασανάκη για την προσωπική τους κατανόηση σε ρόλους με ψυχικές δυσχέρειες που ενσάρκωσαν στη σκηνή. Στο επόμενο κείμενο η Χρυσή Καριώτογλου μελετάει τη θεατρική εμπειρία μέσα από το πρίσμα της δυναμικής των ομάδων, όπου τα τραύματα θεατών, ηθοποιών και σκηνοθέτη αλληλεπιδρούν και καθορίζουν την ατμόσφαιρα κάθε παράστασης. Ακολουθεί ο Δημήτρης Τάρλοου ο οποίος αναζητώντας το θέμα του έργου στην προετοιμασία της παράστασης αναφέρεται στη σημασία του σκηνοθέτη και στην «προστατευόμενη καλλιτεχνικότητα» στη διάρκεια των προβών, για να καταλήξει πως για τη θεραπεία ηθοποιών και κοινού είναι απαραίτητος ο καθορισμός των κανόνων του επαγγέλματος, ώστε να διασφαλιστούν οι καλλιτεχνικές συνθήκες στο θέατρο. Τη σκυτάλη παίρνει η Όλια Λαζαρίδου και ακολουθεί η Στεφανία Γουλιώτη που μιλούν από την πλευρά του ηθοποιού για την έκθεση στη σκηνή, τους πειρασμούς που έχουν να αντιμετωπίσουν ως τραυματισμένοι άνθρωποι στην παράσταση, καθώς και τη σημασία της ψυχικής μετακίνησης για τον σκηνικό καλλιτέχνη. Στις επόμενες δύο μελέτες η Σπυριδούλα Αθανασοπούλου-Κυπρίου συνομιλεί με τον Περικλή Μουστάκη με θέμα τον ηθοποιό και τους ρόλους του, ξεκινώντας από την έν-

νοια της οντολογίας του προσώπου και φθάνοντας στη μεταμόρφωση του ηθοποιού μέσα από τον χαρακτήρα που υποδύεται, αφού προηγηθεί διάλογος με τον εαυτό και διεύρυνση ολόκληρης της ύπαρξής του. Ακολουθούν οι προσωπικές καταθέσεις του Κωνσταντίνου Μαρούγκα και της Αγγελικής Στρατάκη που συμμετείχαν ως ηθοποιοί στην παράσταση του έργου *Πόρτες* της Χρύσας Σπηλιώτη, όπου το θέμα είναι το τραύμα που αφήνει η συναισθηματική, σωματική και σεξουαλική κακοποίηση. Έπειτα, ο Μενέλαος Καραντζάς παρουσιάζει τον τρόπο που απεικονίζεται το σωματικό τραύμα επί σκηνής με μια ιστορική επισκόπηση από το αρχαίο δράμα και τον Αριστοτέλη μέχρι την Αναγέννηση και τις σύγχρονες αναπαραστάσεις της βίας και των τραυματισμών στο θέατρο. Ακολουθεί η Ειρήνη Μουντράκη που εστιάζει σε δύο σύγχρονα έργα, τον *Άσχημο* του Μάριους φον Μάγιενμπουργκ και το *Πισίνα, Όχι νερό* του Μαρκ Ρέιβενχιλ και στα ερωτήματα που θέτουν για το τραύμα της σωματικής δυσμορφίας και των αισθητικών προτύπων. Η ενότητα κλείνει με τον Άγγελο Παπαδημητρίου ο οποίος μέσα από τις εμπειρίες του τονίζει να κάνουμε τον πόνο μας χαρά μέσα από την τέχνη και την καλλιτεχνική δημιουργία.

Το Πέμπτο Μέρος είναι αφιερωμένο στη σχέση του τραύματος με το δράμα και την ψυχοθεραπεία. Ο Νίκος Τζαβάρας στη μελέτη του επικεντρώνεται στο τραγικό πρόσωπο του Οιδίποδα για να ερμηνεύσει ψυχαναλυτικά την πορεία του από την Κόρινθο στη Θήβα και στην Αθήνα, αποκρυσταλλώνει την παρουσία της Σφίγγας και συσχετίζει τον τραγικό ήρωα με τη φυσιογνωμία του Σοφοκλή. Ακολουθεί το κείμενο του Κυριάκου Βλασσόπουλου που επικεντρώνεται στο σώμα –υλικό, φαντασιακό, ερωτικό– του ηθοποιού και του θεραπευτή και τη συνύπαρξή του με τα άλλα σώματα, ο Γιώργος Μπανιώκος αναλύει τα τραύματα και την οδύνη τους σε σχέση με το δράμα, τη φαντασία και τη σεξουαλικότητα, ενώ ο Θέμης Πάνου σε μία παρέμβαση αναλύει τη σκηνική έκθεση του ηθοποιού και την ποιητική του διάσταση. Στην επόμενη ενότητα ο Στέλιος Κρασανάκης, η Αριστεά Κο-

ντραφούρη και η Μαρία Σούμπερτ απαντούν στο ερώτημα τι είναι η δραματοθεραπεία ως ψυχοθεραπευτική μέθοδος μέσα από προσωπικές διαδρομές, τη σημασία της σιωπής και τη λειτουργία του παραμυθιού στην ψυχοθεραπευτική διαδικασία. Στο τέλος του Μέρους αυτού η Χλόη Κολύρη αναλύει την ανάληψη του φύλου ως τραύμα στη ζωή του ανθρώπου, κινούμενη μεταξύ φιλοσοφίας, ψυχανάλυσης και γλωσσολογίας, προσφέροντας χαρακτηριστικά παραδείγματα δραματικών έργων.

Στο Έκτο Μέρος του τόμου σειρά έχει η σάτιρα και η ειρωνεία ως φάρμακα. Η Μαρία Γεωργούση αναλύει τον Αριστοφάνη από ψυχοθεραπευτική πλευρά, ο Βάλτερ Πούχνερ παρουσιάζει το επάγγελμα του γιατρού στο νεοελληνικό θέατρο, ο Άθως Δανέλλης γράφει για τη θεραπευτική διάσταση του Καραγκιόζη και, τέλος, ο Σπύρος Τέγος προσεγγίζει το θέμα τραύμα και δημοκρατία με μια ανάλυση για την περίπτωση του Alexis de Tocqueville, ενός από τους πρώτους μελετητές της νεοσύστατης αμερικανικής δημοκρατίας.

Στο Έβδομο και τελευταίο Μέρος του βιβλίου εξετάζονται οι ιαματικές όψεις του θεάτρου μέσα από συγκεκριμένες εφαρμογές και παρεμβάσεις στην κοινότητα. Εδώ, η δραματική τέχνη είναι ένα μέσο για αλλαγή σε κοινωνικό πλαίσιο. Η Νάγια Μπόεμη αναφέρεται στην παρουσία της θεατρικής αγωγής στο σχολείο, καθώς και στις διεργασίες και τις συνέργειες που συντελούνται στα παιδιά στη διάρκεια του μαθήματος. Η Ευανθία Στιβανάκη γράφει ειδικά για την παράσταση στο σχολείο, την οποία αντιμετωπίζει ως ένα ολοκληρωμένο σχέδιο πρόληψης και θεραπείας, ο Τάκης Τζαμαργιάς μέσα από τη βιωματική του πορεία αναδεικνύει τον πλούτο του θεάτρου στην εκπαίδευση, ενώ ο Απόστολος Μαγουλιώτης παρουσιάζει το κουκλοθέατρο ως εργαλείο στη σχολική τάξη. Ακολουθεί μια ενότητα για το θέατρο πίσω από τα σίδερα της φυλακής. Η Άλκηστis Κοντογιάννη χαρτογραφεί την παρουσία της δραματικής τέχνης στις φυλακές μέσα από προγράμματα και πανεπιστημιακά μαθήματα στην Ελλάδα και το εξωτερικό που στοχεύουν στην προσωπική εξέλιξη των

κρατουμένων, την απόκτηση δεξιοτήτων, τη νοσηματοδότηση της ζωής τους και την επανένταξη. Έπειτα, ο Στρατής Πανούριος αποτυπώνει το χρονικό του θεατρικού εργαστηρίου στις φυλακές Κορυδαλλού το 2016-2019 που συντόνιζε και η Αγνή Στρομπούλη διηγείται την εμπειρία της από την αφήγηση παραμυθιών σε καταστήματα κράτησης. Ακολουθεί ο Ηλίας Κουνέλας, ο οποίος καταθέτει την προσέγγισή του στα νοσοκομεία σε παραστάσεις με κοινό ασθενείς και έπειτα η Κατερίνα Μάτσα με τον Στέλιο Κρασανάκη μιλούν για τη σημασία της τέχνης στη θεραπεία της απεξάρτησης. Στη συνέχεια η Τζωρτζίνα Κακουδάκη εστιάζει σε δομές μη τυπικής εκπαίδευσης εφήβων και σε προγράμματα δράσεων θεάτρου για έγκλειστες μητέρες και των παιδιών τους, η Χριστιάνα Μόσχου παρουσιάζει την ερευνητική της εργασία της στο Μεξικό για τους έφηβους και το κοινωνικό θέατρο, και τέλος η Μοσχούλα Κύρη καταθέτει το βίωμά της από την εργασία της με την ομάδα θεάτρου στην «Κιβωτό του Κόσμου».

Πρωτότυπη συμβολή

Από την παρουσίαση των βασικών σημείων των περιεχομένων που προηγήθηκε είναι φανερό πως ολόκληρο το βιβλίο το διατρέχει το κυρίαρχο ερώτημα: πώς αξιοποιείται το δράμα και η παράσταση ως μέσα για την επούλωση ατομικών και συλλογικών τραυμάτων σε ποικίλα θεραπευτικά πλαίσια. Τα κείμενα των συγγραφέων με πλήθος παραδειγμάτων από τη δραματουργία, τη σκηνική και θεραπευτική πρακτική διεγείρουν συναρπαστικές σκέψεις και ωθούν για νέες δημιουργικές αναζητήσεις. Με την πλούσια θεματική του το βιβλίο απευθύνεται σε ένα ευρύ αναγνωστικό κοινό και ελπίζω ότι θα είναι για ένα εφόδιο για μια καλύτερη κατανόηση της επίδρασης του θεάτρου σε θεραπευτικά συμφραζόμενα σε εκπαιδευτικούς, δασκάλους, παιδαγωγούς, κοινωνικούς λειτουργούς, επαγγελματίες υγείας, ψυχολόγους, ψυχοθεραπευτές, ερευνητές και καλλιτέχνες, όπως επίσης σε φοιτητές και σπουδαστές θεάτρου και ιατρικής.

Θα ήθελα από καρδιάς να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου για την υπομονή και την μακροθυμία προς τους συγγραφείς που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση συμμετοχής στην έκδοση και μοιράστηκαν συχνά τις προσωπικές τους ιστορίες, ιδέες και αναλύσεις, δημιουργώντας μια νέα συλλογικότητα. Ιδιαίτερα, ευχαριστώ πολύ τον ψυχίατρο-ψυχαναλυτή Νίκο Τζαβάρα, που προλογίζει με χαρά το βιβλίο, τον ψυχίατρο-δραματοθεραπευτή Στέλιο Κρασανάκη και τον αγαπημένο μου καθηγητή Βάλτερ Πούχνερ, καθώς και την ψυχίατρο-κουήρ ψυχαναλύτρια Χλόη Κολύρη, για όλες τις συζητήσεις, τις παραινήσεις, την ενθάρρυνση και για τη συνεχή ανατροφοδότησή τους σε όλο αυτό το ταξίδι. Πολλές ευχαριστίες οφείλονται στον Μάνο Δαμασκηνό για τη βοήθεια στην επιμέλεια της έκδοσης και τον Μενέλαο Καραντζά για τη συνεργασία του. Και οι δύο τους υποστήριξαν με ενθουσιασμό και ανιδιοτέλεια όλη την πορεία της δράσης. Και, ακόμη, πρέπει να ευχαριστήσω από καρδιάς τον Γιώργο Χατζηακώβου, υπεύθυνο των εκδόσεων Αρμός, γιατί πίστεψε στην ανάγκη να γίνει ευρύτερα γνωστό το έργο αυτό και το υποστήριξε έμπρακτα.

Το βιβλίο *Θέατρο-Τραύμα-Θεραπεία* είναι μια πρωτότυπη συμβολή και μαρτυρία που καταγράφει εμπειρίες τέχνης και επισημονικές προσεγγίσεις με διαύγεια και απλότητα, που μπορεί να διαμορφώσει νέα σχήματα σκέψης και να αλλάξει ζωές. Με την έκδοση αυτή πιστεύω ότι ανοίγεται ένα πρωτόγνωρο γόνιμο πεδίο έρευνας και εφαρμογών, που θα εμπνεύσει και θα καθοδηγήσει νέες αναζητήσεις και μελέτες για τη θεραπευτική των παραστατικών τεχνών.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Balme Christopher B., *Εισαγωγή στις Θεατρικές Σπουδές* (μετ. Ρωμανός Κοκκινάκης, Βίκυ Λιακοπούλου), Πλέθρον, Αθήνα 2012.
- Beare David Merrit, *Therapeutic Theatre: The Weaving of Self and Theatre: A Performative Inquiry of the Collaborative Play-Creating Process and Optimal Adolescent Development*, MA, University of British Columbia 2003.

- Brennan R. - Bush M. - Trickey D. - Levene C. - Watson J., *Adversity and Trauma-Informed Practice*. YoungMinds. <https://youngminds.org.uk/media/3091/adversity-and-trauma-informed-practice-guide-for-professionals.pdf>.
- Γιώτης Λάμπρος (επιμ.), *Playback Ψ. Παίζοντας στο θέατρο τις ιστορίες του κόσμου*, Iwrite, Αθήνα 2021.
- Γιώτης Λ., Μαραβελής Δ., Πανταγούτσου Α., Γιαννούλη Ε. (επιμ.), *Η συμβολή των ψυχοθεραπειών μέσω της τέχνης στην ψυχιατρική θεραπευτική*, ΒΗΤΑ, Αθήνα 2019.
- Carlson Marvin, *Theories of the Theatre: A Historical and Critical Survey, from the Greeks to the Present*, Cornell University Press, 1984.
- Dokter Ditty-Sajnan Nisha, *Intercultural Dramatherapy. Imagination and Action at the Intersections of Difference*, Routledge, New York 2023.
- Dokter D. (επιμ.), *Arts Therapists, Refugees and Migrants: Reaching Across Borders*, Jessica Kingsley Publishers, United States of America 1998.
- Grand S.- Salberg J. (επιμ.), *Trans-generational Trauma and the Other. Dialogues Across History and Difference*, Routledge, United Kingdom 2017.
- Jones P., *Δραματοθεραπεία. Θεωρία, πρακτική και έρευνα* (μετ. Αναστασία Καραντζή, (επιμ.) Στέλιος Κρασσανάκης), Πεδίο, Αθήνα 2021.
- MacWilliam B. - Harris B. T. - Trottier D. G. - K. Long (επιμ.), *Creative Arts Therapies and the LGBTQ Community: Theory and Practice*, Jessica Kingsley Publishers, London, Philadelphia, 2019.
- Pendzik Susana - Emunah Renée - Johnson David Read, *The Self in Performance. Autobiographical, Self-Revelatory, and Autoethnographic Forms of Therapeutic Theatre*, Palgrave Macmillan, New York 2017.
- Ποταμιάνου Άννα, *Το τραυματικό. Επανάληψη και διεργασία* (μετ. Β. Πατσογιάννης), Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2008.
- Puchner Walter, *Μια εισαγωγή στην επιστήμη του θεάτρου*, Παπαζήσης, Αθήνα 2011.
- Rothschild Babette, *The Body Remembers: The Psychophysiology of Trauma and Trauma Treatment*, Norton, New York 2000.
- Sajnan Nisha - Johnson David Read, *Trauma-informed Drama Therapy: Transforming Clinics, Classrooms, and Communities*, Charles C. Thomas, Publisher, Springfield, Illinois, United States of America 2014.
- Σαμπατακάκης Γεώργιος, *HIV/AIDS, Θέατρο και Τραύμα στην Ελλάδα (Μια πρώτη αποτίμηση)*, Σοκόλης, Αθήνα 2021.
- Schutzman Mady - Cohen-Cruz Jan (επιμ.), *Playing Boal. Theatre, Therapy, Activism*, Routledge, London 1994.

Νικόλαος Τζαβάρας

ΑΠΟΛΟΓΟΣ

Θέλω και πάλι να ευχαριστήσω τον κ. Βιβιλάκη για την έμπνευσή του να συγκροτήσει έναν διάλογο ανάμεσα σε ανθρώπους του θεάτρου, εκπροσώπους άλλων επιστημονικών και πνευματικών κατευθύνσεων, αλλά και ευαίσθητους συμπολίτες, συνομιλητές που αγαπούν και κρίνουν τα όσα διαδραματίζονται στο πλήθος των σκηνών. Αυτό που επιτεύχθηκε είναι ασυνήθιστο. Προσωπικά το έζησα σε τέτοια έκταση για πρώτη φορά. Ο κ. Βιβιλάκης μπόρεσε χάρη στην ενσυναισθητική του ικανότητα, χάρη στο απαιτούμενο και σπάνιο τάκτ που τον διέκρινε σε όλη τη διάρκεια των συναντήσεων να επιτρέψει, να προαγάγει την εκδίπλωση της προσωπικότητας των παρευρισκόμενων εισηγητών και σχολιαστών. Αυτό είναι κυριολεκτικώς ένα σπάνιο χάρισμα για τη συντήρηση ενός διαρκώς διευρυνόμενου, εμπλουτιζόμενου διαλόγου ανάμεσα σε διαφορετικούς διανοούμενους των οποίων την εκφραστικότητα γνώριζε να ενισχύει. Μία εντυπωσιακή εκφραστικότητα που πρόδιδε γνώσεις και φιλοδοξίες, συμπληρωματικές εμπειρίες ως προς το Τραύμα μέσα από τη σύλληψη νέων ρόλων και την ανάδειξη ταυτίσεων με μορφές του σωματικού και ψυχικού άλγους.

Το πώς, σ' αυτό το μεγάλης διάρκειας εγχείρημα διατηρήθηκε η ένταση της προσμονής για την κάθε επόμενη Κυριακή, κατέδειξε η συνάφεια και η ειλικρίνεια πολλαπλών κινήτρων για την υιοθέτηση της ανεξάντλητης επίκαιρης θεματικής. Κάθε συνάντηση άφηνε τον ερεθισμό μιας έντονης συμμετοχής που θα όφειλε να συνεχιστεί. Δεν άργησε να αντιληφθούμε πως γρήγο-

ρα είχε αρχίσει να επικρατεί ανάμεσά μας μία οικειότητα που δημιουργούσε κλίμα κατανόησης και υποδόρειου ανταγωνισμού-κατανόησης, η οποία, όπως περιγράφεται στην ψυχιατρική φαινομενολογία, σημαίνει τη μεταφορά του υποκειμενικού Εγώ στη σκέψη και τις διαλογικές προσμονές του άλλου. Η έκδηλη προσπάθεια προσέγγισης των συνομιλητών μεταξύ τους, η επικέντρωσή μας στη διαδικτυακή γλωσσική επικοινωνία, με έκανε, εμένα τον εθισμένο σ' ένα πιο ολιγάριθμο ενδιαίτημα, να μειώνεται μέσα μου ο φόβος μπροστά στους επαΐοντες των θεατρικών, θεατρολογικών και αισθητικών ενασχολήσεων, συλλήψεων και δράσεων, να διδάσκομαι ευκολότερα και να ανακαλύπτω στις δικές μου συγκινήσεις ομοιότητες με τις δικές τους. Η πολλαπλότητα των απεικονιζόμενων προσώπων παρά την αισθητηριακή συρρίκνωσή τους διέθετε μια άλλη αναπαραστατική ποιότητα: τη μελέτη των προσώπων. Την ίδια εμπειρία είχαν φίλοι μου που άκουγαν και έβλεπαν από τους υπολογιστές τους το τι διαμειβόταν ανάμεσα στους συνομιλητές και που έτσι τους άγγιζαν οι αντικατοπτρισμοί του κόσμου του θεάτρου στις ώρες της κυριακάτικηςσχόλης που απειλείται συχνά από την ιδιότυπη δυσφορία της.

Σκέπτομαι, είχα την εντύπωση, πως αυτές οι συζητήσεις, ο μεταξύ μας διάλογος ήταν κάτι που εν δυνάμει προϋπήρχε, ελλόχευε. Ή όπως θα παράφραζα έναν γνωστό φιλόσοφο έγινε κάτι το πολύ σημαντικό, ενώ θα μπορούσε να μην είχε γίνει. Οι τω όντι συγκλίνουσες αυτές επαναφορές ενός ανεξάντλητου θέματος κάλυψαν για μένα ένα εύρος απόψεων του οποίου τη συνέχεια δεν είμαι σε θέση να ανακαλέσω συστηματικά. Ίσως χρονικά πρέπει να είναι κάτι το κατοπινό, μεταγενέστερο. Υπάρχουν όμως μέσα μου συνειρμικά διασυνδεόμενα κλάσματα καταγραφών, ας μου επιτραπεί να πω συγκινήσεων, και σκέψεων ενός κόσμου που υπάρχει εντός της κοινωνικής καθημερινότητας, που δεν αγνοείται αλλά μέσω αυτής της πρωτοβουλίας έγινε απτός. Απτός ως προς τη συνεχιζόμενη πρωτοποριακή του πρόκληση,

τη διαφωτιστική του πρόθεση, την αλληλεγγύη του με τους πάσχοντες, την κατανόηση των καιρών και τη μυθολογική τους διασύνδεση με το αίνιγμα του παρελθόντος, τη σχέση του σώματος με το ψυχικό τραύμα, την απαίτηση της θρησκευτικής υπέρβασης, τον αυτοκριτικό έλεγχο που διέπει τη σεμνότητα των έργων που τον συγκροτούν. Και βέβαια, παράλληλα το εσώτερο ενδιαφέρον και υποκείμενο δράμα του Θεατρικού Λόγου με την αδιάπτωτη αναζήτηση της αισθητικής πειστικότητας της οποίας η ανανέωση εμπεριέχεται στην πεμπτουσία και ιδιοσυγκρασία αυτής της Τέχνης. Είναι το προνόμιο της ταλαντούχου κράσης να μεταφέρει από τη σφαίρα του προσυνειδητού τα απωθημένα βιώματα του ανθρώπου στην περιοχή της συνείδησης τα οποία η ψυχανάλυση καλείται περαιτέρω να ερμηνεύσει.

Είναι για μένα μία ουσιαστική αιτία να επιθυμώ ως ψυχίατρος και ψυχαναλυτής τη συνέχιση αυτού του διεπιστημονικού διαλόγου εκατέρωθεν μαθητείας από την οποία ο κ. Βιβιλάκης με την άοκνη δημιουργικότητά του δεν πρέπει να παραιτηθεί. Και μη αποφεύγοντας τον χιλιοειπωμένο έπαινο για την επίδοσή του, τον ευχαριστώ και πάλι για τη μοναδικότητά της.